

„Hol az a táj szab az életnek teret,
Mit az Isten csak jókedvében teremt”

Válogatás az első tizenhárom MÉTA-túrafüzetből
2003 – 2009

A KÖTETET SZERKESZTETTE:
Molnár Csaba – Molnár Zsolt – Varga Anna



MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete
Vácrátót

2010

Néprajz és botanika

BABAI DÁNIEL

Néprajz és botanika. Társadalomtudomány és természettudomány. Ég és föld. Fekete és fehér. A két tudomány közötti távolság valahogy így jellemezhető. Áthidalhatatlan. Legalábbis ezt mondja és gondolja is a mai, számtalan szeletre szabdalt világban nevelkedett ember. Mondhatja is, hiszen „*az ember és a szabad természet közötti, egykor oly szoros kapcsolat emlékei –köztük a népi növényismeret is- gyorsabban hervadnak, mint a vadvirágok*”¹. És miként eltávolodott egymástól ember és „szabad természet”, úgy tátongott mind nagyobb szakadék humán és reál, azaz társadalomtudomány és természettudomány között. Az egykor egységes tudás darabokra hullott.

Híres néprajzkutatónk, Györffy István így fogalmazott 1942-ben: „... *a hagyományos népi műveltség kerek egész –a falusi élet minden vonatkozására kiterjedő- művelődés. Nem 8-10 tantárgya van, mint az iskolának, hanem száz és száz... A parasztember a legapróbb részletekig ismeri háziállatait, a talajneveket, az időjárást, tud szerszámot csinálni, házat építeni, halászni, vadászni, állatot tenyészteni, földet művelni, embert, állatot gyógyítani. Ismeri a füveket, fákat, madarakat, bogarakat és azok természetét, hasznát, kárát. A nap állásából, a csillagok járásából megmondja az időt. Tud mesélni, dalolni, táncolni, játszani, fonni, szöni, varrni, főzni, stb. Se vége, se hossza nem volna, ha mind felsorolnám a paraszti tudás körét. Mindezt a tudást nem az iskola adja, hanem apáról fiúra, anyáról lányra száll.*”²

A tudás kerek egészet képezett. Darabokra hullása megindult. Ki tudná azt elsorolni, mennyi szakember gyűlne össze, ha számba vennénk, mihez is értett egykor a parasztember! A kőművestől a meteorológusig, mindenki ott volna!

Persze régen sem volt mindenki minden elsorolt mesterségnek kiváló szakembere. Minden faluban, s a városokban éppen úgy megvoltak a mesterek, akik az adott szakmához sokkal jobban értenek,

mint a falu többi lakója. Pusztán arról van szó, hogy az egyszerű ember is gyakorolta ezeket a tevékenységeket, így hát a legalapvetőbb feladatokat önállóan képes volt megoldani, nem kellett rögtön segítségért szaladnia, ha gond akadt. Ez az, ami mára megváltozott, átalakult.

A parasztember természetesen nem ismerte úgy a növényeket, mint egy mai botanikus. Ennek bemutatására álljon itt Nyárádi E. Gyula egyik jegyzete: „*„A székelyek „vész”-nek nevezik ezeket a vágásokat. Azokat a virágokat, amelyek jellegzetesen ilyen helyen nőnek, „vészvirág”-nak hívják. Az engem kísérő székely megmutatta itt a vészvirágokat, ezek pedig a: Chamaenerion angustifolium és Senecio f. intercedens voltak.*” A továbbiakban, ugyanitt a szerző bemutat néhány ritka, tudományos beccsel bíró fajt, amelyek ráadásul feltűnőek is, ám mindez „*székely atyánkfia előtt észrevétlenül maradt*”- fejezi be a témát. *Ez a kis történet újabb példa a tudományos és a hagyományos növényismeret eltérő motivációjára: az előbbi teljességre törekszik, az utóbbit viszont az érdekek vezérli.*”³

A parasztember tehát azokat a növényeket ismerte, amelyekre szüksége volt. Móra Ferenc szavaival: „*Én úgy tartom, népünk csak azoknak a növényeknek adott különös nevet, melyeknek hasznát veszi vagy kárát vallja, vagy amelyeknek valami nagyon szembeszökő sajátosságuk van.*”⁴

S amely növényeknek „különös nevet” adott, azokat jól is ismerte. „*Tudta, a táj melyik részletében lelheti ezt vagy azt a növényt. (...) Tudta, hogy milyen nedvességi viszonyokat, s milyen talajokat kedvel, mikor fakad, mikor virágzik, milyen színű és illatú a virága, mely rovarokat vonzza, melyik részéből, milyen gyógyhatás nyerhető, milyen eréllyel, s mekkorára nő, milyen ízű, mire való termést hoz, s mikor célszerű azt szüretelni. Tudta, hogy milyen más növények kedvelik társaságát, de azt is, hogy mely állatok szeretik a lombját, kérgét, gyökerét, gumóját vagy gyümölcsseit.*”⁵

Tehát ismeretekkel rendelkezett a növényekről. Ebben nem volt semmi különleges, ez volt a természetes. Akkor az ember életmódjából adódóan ideje legnagyobb részét a természeti környezetben, a tájban töltötte. A kapcsolat mindennapos volt. Az emberek a mezőgazdasági munkák, de még a közlekedés alkalmával is rengeteg időt töltöttek az otthon adó tájban – igazán megismerték. A kapcsolat bensőséges volt, de annyira romantikus soha sem, mint ahogy azt ma sokan elképzelik. Prózai volt e kapcsolat, végtelenül prózai, gondokkal terhelt. Ezek a gondok, nehézségek, gondolkodásra készítettek az embert, így aztán végül megoldások születtek, hiszen az életnek mindig tovább kellett haladnia a maga egyszerűségében. A megoldások születése tapasztalatok sorát gyarapította. Azok pedig nemzedékről nemzedékre szálltak egészen addig, amíg annak gyakorlati haszna volt. A fontos és hasznos tudást féltő gonddal őrizték. Rend volt. S ez a természetes környezethez fűződő gazdag ismeretanyag éppen úgy része volt népi kultúrának, mint az ének, a tánc, vagy a szövés, a fonás. Összegyűjteni mégsem sikerült. A néprajzkutatók egykor is a városi kultúrát képviselve érkeztek meg a faluba, hogy az ismereteket összegyűjtsék. Nem elsajátítani kívánták, csak összegyűjteni... Csakhogy a városi kultúrában szerzett ismereteik nem voltak elégségesek ahhoz, hogy a természeti környezethez kötődő ismereteket megfelelő alapossággal összegyűjtsék, s ennek segítségével megértsék az emberek tájhoz kapcsolódó viszonyát, illetve megértsék azt a gyakorlati megnyilvánulások mögött húzódó szemléletet, amely alapvetően határozta meg a természetes környezethez fűződő viszonyt.

Mára ez a tudás megkopott, elhalványult, a rend felborult, mielőtt megismerhetjük volna. Azonban romjaiban is szép, hasznos és gazdag, összegyűjteni mindenképpen szükséges és érdemes! S ebben a botanika kell, hogy segítőt jobbot nyújtson a néprajz számára. Az etnobotanika és etnogeobotanika nevekkkel illetett tudományok által. Mivel ezek határtudomány jellegűek, feltételezik a szükséges faj-, illetve vegetációs ismeretek meglétét, valamint az adott botanikai felméréshez szükséges módszer bíráását. Mindezek mellett a néprajzi gyűjtés módszertanának elsajátítása igen egyszerű feladat. Éppen ezért e vállalat kivitelezése sokkal inkább a botanikusok kezében van, s nem a néprajzkutatókéban.

Cselekedni pedig mihamarabb szükséges, hiszen az idő sürget. „*A hagyományoknak kettős arcuk van. Az egyik a múlt idővel nemesedik, a másik lassan fakul, kopik. Mindkettőt sokat mesél a múltról a jelennek és szól a jövőhöz is.*”⁶

Ezt szem előtt tartva kell törekednünk arra, hogy mind jobban megértsük elődeink lassan elnemuló intelmeit, hiszen „... a magához hűtlen nemzet elmecebevészve, elolvaszta, saját maga tapossa el a felemelkedésnek azon csíráját, mely nélkül az életnek egyedül csak anyagi, és ekkép némileg csak állati becsé lehet”⁷!

Jegyzetek

- Szabó T. Attila és Péntek János: Ezerjófű. 9. o.
Győri-Nagy Sándor: Kultúrökológia. 20. o.
Rab János: Népi növényismeret a Gyergyó-medencében. 30. o.
Móra Ferenc: Népies növények a Kiskunság flórájában. 255. o.
Győri-Nagy Sándor: Kultúrökológia. 45. o.
Szabó T. Attila és Péntek János: Ezerjófű. 9. o.
Gr. Széchenyi István: Eszmetöredékek. 10. o.

Irodalom

- Győri-Nagy Sándor (2001): *Kultúrökológia*. – Gödöllő.
Móra Ferenc (1960): Népies növények a Kiskunság flórájában. – In: Móra Ferenc: *A fele sem tudomány*. – Budapest, pp: 254–260.
Rab János (2001): *Népi növényismeret a Gyergyó-medencében*. – Csíkszereda.
Szabó T. Attila és Péntek János (1996): *Ezerjófű – etnobotanikai útmutató*. – Budapest.
Gr. Széchenyi István (é. n.): *Eszmetöredékek, különösen a Tisza-völgy rendezését illetőleg*. – Szeged.